

A rettegi református egyház régi recsecsipkái

A recehálónak kivarrás, áthímzés révén csipkévé való alakítása Európában minden bizonnyal már a XV. században divatban volt, állapítják meg a csipke történetének kutatói.¹ E megállapításukat részben arra a tényre is alapítják, hogy a XVI. század első feléből már olyan német, olasz és francia nyomtatott mintakönyvek maradtak ránk, amelyek egyeznek a recéken szokásos kivarrásokkal. Hazai recemunkáink felkutatásával és elemzésével a szakirodalom mindezeig keveset foglalkozott, noha okleveles adataink már a XVI. századból oly bőven vannak, hogy egymagában ez is megokolttá tenné behatóbb tanulmányozásukat. Múzeumaink gyűjteményei korántsem tájékoztatnak e tárgykörben a valamikori gazdagság mibenlétéről, de még a napjainkig fennmaradt anyagról sem.² Az erdélyi református egyházkerület textilis emlékek másolatában páratlanul gazdag rajz- és fényképgyűjteményében számos olyan, erdélyi református templomokban fennmaradt recemunkát tart nyilván, amelyek nemcsak országos viszonylatban becsesek, hanem nemzetközi szempontból is érdekes és értékes összehasonlító adalékok. Nyilvánvaló, hogy egy, az összes magyar recsecsipkéket felölelő tanulmánynak elsősorban éppen az egyházi tulajdonban ma is meglévő recemunkákkal kellene számot vetnie. E távolabbi cél előmunkálatait vélem szolgálni avval, hogy ezúttal a rettegi (Szolnok-Doboka m.) református egyház tulajdonából mutatok be három recsecsipkés terítőt.

Annál a külsőleges érdekességnél, hogy egyetlen kisebb ekléziában — minden bizonnyal a környékbeli birtokos-családok tagjainak adományaként — három recsecsipke maradt fenn, lényegesebbnek gondolom azt a tanulságot, amely e munkák stílusa, kora, mintázata, munkamódja és használata tekintetében adódik.³

A rettegi recsecsipkés terítők ketteje évszámos, a harmadik pedig az egyik évszámos munkával való stílusbeli rokonság és technikai hasonlóság alapján hozzávetőleg keltezhető.

Évszáma szerint legrégebb az a recsecsipke, amely egy éneklőszék-takaró két végét díszíti (I. kép). Minthogy éneklőszék-takarókról mind-

¹ Többek között: SCHUETTE, MARIE: *Alte Spitzen*. Berlin, 1914. 16 kk.

² Kivételt e tekintetben mindössze a bártfai múzeumnak Divaltól a felvidéki templomokban összegyűjtött anyaga képez. Divald ezen általa felkutatott darabok nagyrészét közölte is: *Sáros vármegye szövött emlékei*. Magyar Iparművészet VIII (1905), 140—56.

³ A rettegi egyházközség többi — hímzéses — terítője között csupán általánosan ismert típusú, szabványos darabokat találunk.

ezideig — tudomásom szerint — irodalmunkban említés nem történt, mielőtt a rececsipke ismertetésére térnék, talán nem lesz felesleges magáról az éneklőszékéről és terítőjéről néhány szót szólnom.

Mind református, mind pedig unitárius erdélyi templomok XVII—XVIII. századi leltárai, canonica visitatio-s jegyzőkönyvei tudnak arról, hogy az akkor még orgonánélküli templomok felszereléséhez, bútorzatahoz egy éneklőszék nevű állvány is tartozott, s hogy ez még az egész XVIII. század folyamán általános volt. Ma már nem használatos. Több évvel ezelőtt DEBRECZENI LÁSZLÓ az Erdélyi Református Egyházkerület említett gyűjteménye számára lerajzolta a kisillyei (Maros-Torda m.) református templom éneklőszékét, s e rajzán azt is jelezte, hogy miképpen használták rajta az éneklőszéktakarót. Maga az éneklőszék egy üres, négyszegletes faoszlop, gúlaalakú fedéllel, faragásos csúccsal. Ferde lapjára az éneklendő zsolttár számát tették ki. Az éneklőszék magassága mintegy 150 cm körüli, szélessége 40—45 cm volt.⁴ Az erdélyi unitárius templomokban — KELEMEN LAJOS szíves közlése szerint — az éneklőszék rézsútos felső tartórészén feküdt a graduál, az énekeskönyv. Az énekvezető kántor ez előtt állva, s szembe fordulva a templom éneklő közönségével, vezette az éneket. A régi egyházközségi leltárak sűrűn emlékeznek meg az éneklőszék leborítására szolgáló takarókról, szőnyegekről, anélkül azonban, hogy ezeket leírnák, vagy díszük futólagos említésén túl ismertetnék. Tudunk olyan éneklőszéktakaróról, amelynek közepén körülhímzett lyuk volt, s ezen át húzták a takarót az éneklőszék felső gombjába. Ezidőszert két olyan éneklőszéktakaróról tudunk, amelyekbe adományozójuk e rendeltetésüket behímezte, így tehát hitelességükhöz kétség nem fér. Mindkettő Szolnok-Doboka megye területén marad fenn: egyik az ördöngösfüzesi református egyház tulajdonában lévő, 1756-ban készült hímzett terítő,⁵ a másik az alább tárgyalandó rettegi rececsipkés takaró, amely amannál jóval korábbi. Mindkét terítő alakja, díszítésmódja annyira jellemző, hogy bizvást éneklőszéktakarónak minősíthetjük azokat az ezekhez hasonló terítőket, amelyeket a nevezett egyházkerületi rajz- és fényképgyűjtemény Királyfalváról, Sövényfalváról, Déváról, Vajdahunyadról, Árpástórl, Bósházáról, Beresztelkéről (az utóbbi 1633-as évszámú!), Cegőtelkéről, Málomból és Magyarfülpösről tart nyilván. Ilyen éneklőszékterítők vannak GRÓF TELEKI DOMOKOS geryeszegi gyűjteményében is.⁶ A két — ördöngösfüzesi és rettegi — éneklőszéktartó egyezik abban, hogy rendkívüli hossza mellett viszonylag keskeny, valamint abban is, hogy díszítve csupán két keskeny végén van, egy-egy széles hímzescsíkkal, vagy recebetéttel. Hosszanti oldaluk szélét mindössze egy keskeny hímzescsík, vagy — a rettegi recés terítő esetében igen harmonikusan és stílusosan — rececsipke szegélyezi. A rettegi éneklőszéktakarónak és még néhány más ilyen rendeltetésű erdélyi terítőnek az a sajá-

⁴ DR. DARKÓ ÁKOS egyházkerületi előadótanácsos szíves közlése.

⁵ Képét és leírását a most nyomtatás alatt lévő „Szolnok-Doboka vármegye magyarsága“ című monográfia hímzésekről szóló fejezetében közlöm.

⁶ Ezt és a református egyházakra vonatkozó adatokat DR. DARKÓ ÁKOS szíves közléséből tudom.

tossága, hogy a két keskeny végükön lévő hímzés- vagy csipkedísz nincsen azonos módon a terítőbe dolgozva, hanem a terítő egyik végének színét, a másiknak a fonákját díszíti. Ennek az a magyarázata, hogy a terítőt oly módon borították az éneklőszékre, hogy kétrét összehajtották, s így mindkét vége a néző felé csüngött. Azokat az éneklőszéktakarókat, amelyek nem ilyen felemás módon vannak díszítve, nyilván a felterítés előtt megcsavarták, hogy ezáltal a díszítés színe kerüljön a szemlélő felé. Minthogy némely éneklőszék — így DARKÓ ÁKOS közlése szerint az említett kisillyei is — forgatható volt, tehát hol egyik, hol pedig másik oldala fordítódott a közönség felé, a terítők egy-egy kétoldalas volta attól is függött, hogy forgatható volt-e az éneklőszék. Ha az éneklőszéknek csak a legteteje volt forgatható, akkor nem volt szükség arra, hogy a terítő díszítése felemás legyen, mert az mindig változatlan helyzetben volt a közönség felé fordítva.

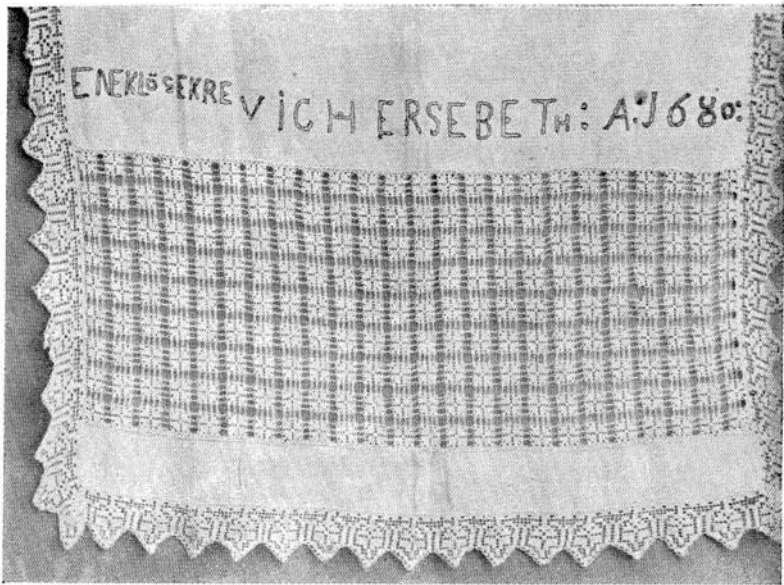
A rettegi éneklőszéktartó finom fehér vászonból való, hossza csipkeszegélyével együtt 247 cm, szélessége ugyancsak csipkéjével együtt 93 cm, egy-egy recebetétje 31 cm széles, hossza pedig, mint az 1. képen látható, egyezik a vászon szélességével. A terítő egyik végébe, a csipkeszegély fölé, sötétbarna selyemmel ezt a feliratot hímezték: „ENEKLŐSEKRE VIGH ERSEBETH : A. 1680:“ Magát a recebetécsipkét közelebről szemügyre véve (2. kép) azt látjuk, hogy mintázata egyfelől az alapháló kivarrásából, áthímzéséből adódik, másfelől azonban azáltal is, hogy már ez az alapháló is mintázott. E mintázottság úgy jön létre, hogy az alapnak rendes körülmények között szabályos négyszögei között — bizonyos rendszer szerint — téglalapalakú szemek sorakoznak, s ilyen sorok találkozási pontján a többi négyzetnél négyszerte nagyobb szemek keletkeznek (A szabványos hálószemek nagysága 4 mm^2). Ezt a mintázatot az alapháló készítésekor alkalmazott technikai fogással érik el úgy, hogy a kívánt helyen nem egyszer, hanem kétszer vagy háromszor tekerik a fonalat a recéző botocska köré, ezáltal hosszúkás szemek adódnak, ezeknek találkozó pontján pedig nagy négyszögek. Szóbanforgó csipke hálójában azonban ezenfelül még egy technika-adta mintázatot látunk, azt, hogy a hosszú szemeket képező szálak egymással felcserélődnek, egymáson áttekerődnek. Ezt azáltal érték el, hogy a hosszú szem készítése közben a recéző tüvel a felcserélt, keresztezett szálak között szúrnak fel az előző sorba.

Csipkéknek e mintás hálóalapja renaissancekori nyugati hagyományokban gyökerezik és ezidőszert e csipketípusnak hazánkban egyedüli ismert képviselője. Egy 1597-ben megjelent olasz hímzés- és csipkemintakönyvben, PARASOLE ISABELLA „Studio delle virtuose Donne“-jében több hasonló technikával készült csipkemintát mutat be. Erről a recemunkáról — a ma már csak igen gyéren fellelhető példányok egyikének bemutatásával — RICCI ELISA alapvető művében azt mondja,⁷ hogy annak idején „a mezzo mandolina“ volt a neve, s legrégebb előfordulásáról BRONZINO-nak egy Toledoi Eleonorát ábrázoló 1550 körüli arc-

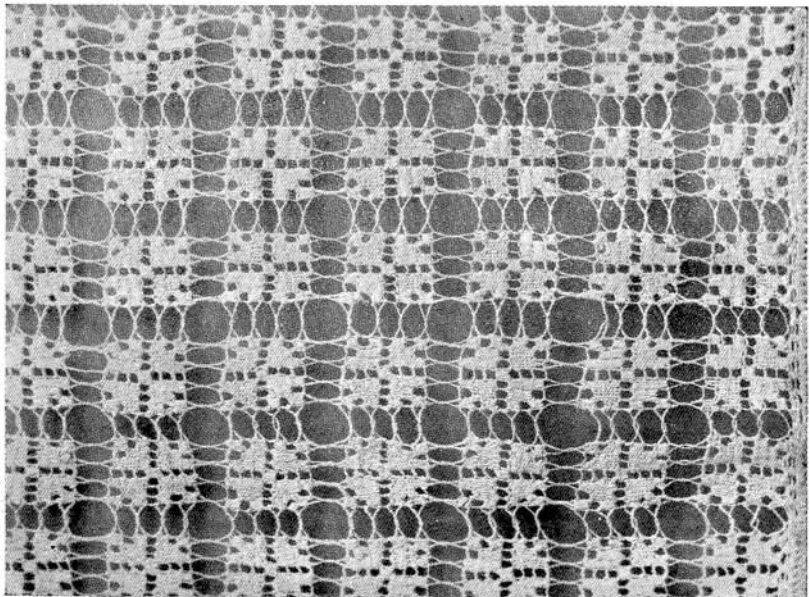
⁷ RICCI, ELISA: *Old Italian Lace*. I. London—Philadelphia, 1913. 38. 1. és 38, 39. kép.

képe révén tudunk. Ezen az aprólékos részletességgel megfestett képen egy olyan reccsipkéből való női ingmell és ingnyak látható, amelynek egyenlőtlen nagyságú hálószelei mintába rendeződnek, a rece szabványos négyzetei pedig áthímzéssel kitöltöttek. Ricci megjegyzi, hogy az ilyen mintás hálóalapú recéknek szabályos szelei szövöttes öltéssel rendszerint teljesen áthímzettek, apró levél-mintázattal úgy, hogy ezeknél alig látszik valami az alaphálóból, s így a négyzetalakú szemek a többiekkel összekapcsolatnak. Ha e leírással összehasonlítjuk a rettegi éneklőszéktakaró recebetétjét, nem nehéz azon is felfedeznünk a Ricci által ismertetett jellegeket. Az alapháló szabványos négyzetei itt is jóformán teljesen áthímzettek, úgy, hogy az alaphálóból alig látszik valami, a mintákba rendeződő nagy hálószelek közt. A hímzés mintája itt is apró levélszerű díszítményekből tevődik össze. Az, hogy itt már nem kizárólag szövöttes-öltéssel, hanem fűző-öltéssel vegyesen varrták ki az alapot, az idők múlásáról tesz tanúságot. Tudvalevő, hogy a korai reccsipkéken Olaszországban kizárólag a „punto a tela“ (magyarul szövöttes-öltésnek nevezhetnők) volt használatos. Csak a XVII. századtól fogva alkalmazzák — a renaissance-kor plaszticitásra törekvésének jegyében, de a munka változatossá tételére is — a „punto a rammendo“-t (fűző-öltésnek fordíthatjuk). Ez utóbbi munkamód abban tér el a régebitől, hogy már nem két irányban varrják át a hímzendő hálószeleket, hanem csupán egy irányban fűzik rajtuk keresztül a szálát. Különb-ségük az is, hogy az előző technikához az alaphálóval egyező fonalat szoktak használni, az utóbbihoz pedig valamivel vastagabb szálát fűznek a tübe. Így készült a rettegi recebetét is, mert az alapháló „kötéséhez“ valamint a szövöttes-öltéssel készült mintarészekhez fehér cérnát, a fűző-öltéssel dolgozottakhoz pedig fehér pamutot használtak. Mindig az utóbbi munkamód eredményezi a világosabb hímzésrészeket, az előbbi pedig az áttetsző felületeket. Az a tény, hogy a rettegi reccsipke csak a XVII. század végén készült, mindenképpen megokolja e kétféle technika és megfelelően a kétféle fonál alkalmazását. Viszont meglepő, hogy ilyen — aránylag késői — időpontban még alkalmazzák az „a mezzo mandolina“ munkamódot, illetőleg az így dolgozott recehálót. Olaszországban a XVII. század végén már egészen más modorban készült reccsipkék divatosak. A rettegi reccsipke tehát vagy korábban készülhetett, s csak később alkalmaztatott az éneklőszéktakaró betécsíkjaként, vagy pedig e munkamód nálunk való késői előfordulásában is a periferiális megmaradásnak egy adalékát kell látnunk. Az erdélyi református templomokban szép számmal fennmaradt reccsipkék — nevezetesen recetáblás abroszok — mintázata egyébként igazolni látszik az újabb művészettörténeti kutatásoknak azt a más tárgykorre vonatkozó megállapítását, hogy Erdélyben a renaissance-stílus hosszantartó továbbélésével kell számolnunk. Mindazonáltal az éneklőszék betécsipkéjének mintázata az igen korai recemustrák típusába tartozik. Az ilyen részarányos, apró színt elemekből összetevődő — szinte azt mondhatnók, egyhangú — mintát ezidőtájt Nyugaton már renaissancekori fűzők, gazdag levél- és virágindák mozgalmos és nagyvonalú mintái váltották fel. Az a szerénység és kimértség, amely a rettegi takaró betét-

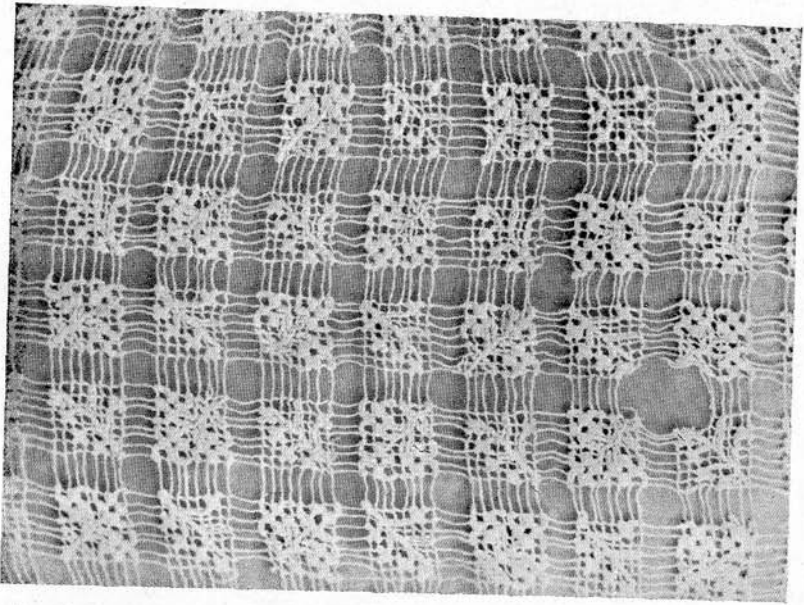

A retzei református egyház éneklőszéktakarójának egyik vége

Az éneklőszéktakaró reccsipekéjének részlete

A rettegi református egyház recesipkés úrasztali abroszának részlete

A rettegi református egyház egyik recesipkéből való terítője

csipkén előmlik, sem a technikai fogyatékoság kényszeréből, vagy újabb és gazdagabb minták ismeretének hiányából nem eredhetett, hiszen egy az 1635-ös évszámot viselő, Lorántffy Zsuzsannának tulajdonított s a nagyváradi református egyház birtokában lévő recés terítő már jellemzően gazdagabb renaissance-mintázatu recetáblákból áll. Azt kell tehát feltételeznünk, hogy 1680-ban, a rettegi terítő készülésének időpontjában, már fejlettebb minták is ismeretesek voltak nálunk, s hogy a viszonylag egyszerűbb díszítmények csupán az adományozó Vigh Erzsébet ízléséhez állottak közelebb. Támogatja ezt a véleményt az is, hogy az éneklőszéktakarót szegélyező csipke — szintén recemunka — már virágmintás; igaz, hogy ez stílusban finoman illeszkedik a betét mintázatához, hiszen ez is egyszerű és merev. A szegélycsipke minden egyes fogába egy-egy ilyen felálló virágot hímeztek.

Hogy a rettegi éneklőszék-takaró recescsipkéjében nálunk készült munkát kell-e látnunk, avagy a kegyes adományozónak egy idegenből hozott és utóbb beillesztett csipkéjét, — teljes határozottsággal ma még megválaszolni nem tudjuk. Az egyszerű mintázata nem teszi lehetővé, hogy benne sajátosan helyi jelleget keressünk, vagy képletesen szólva, kutatási műszereink nem eléggé finomultak ahhoz, hogy ezeket észrevegyük. A hazai recescsipkékre vonatkozó ismereteink még oly hiányosak, hogy esetleg apró, de perdöntő eltéréseket ma még megállapítani nem tudunk.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a XVII. század folyamán, de később is, igen elterjedt szokás volt, külföldi eredetű hímzésfélét — néha szétszabdalva is — vászon közé illeszteni, s így, egyéb hazai díszítéssel, például szegéllyel, csipkével, behímzett felirattal ellátva, terítővé alakítani. Török hímzésnek ilyen módon való alkalmazására többek között Szolnok-Doboka megye területéről is van példánk.⁸ Evvel szemben a nálunk oklevélileg kimutatható világi használatra szánt recemunkák korai előfordulása és jelentős száma, valamint az egyházi tulajdonban ma is meglévő évszamos és az adományozó nevének kezdőbetűivel ellátott recescipkék amellet szólnak, hogy nálunk is szép számmal készülhettek recescipkék, mégpedig művészi szempontból becses darabok is. Azt, hogy nálunk a rettegi terítő készültének idején, de már korábban is, kiválóan értettek a recescipke készítéséhez, kétségtelenné teszi az a tény, hogy 1608-ban Boroszlóból kéri előkelő hölgyek egy magyarországi rokonukat, küldene nekik néhány olyan, szép magyar leányt, akik a hálókötéshez és a „forgatott rece” készítéséhez értenek.⁹ XVI—XVII. századi leltáraink gyakran említenek „forgatott recé”-vel díszített keszkenőt, előkötőt, főkötőt, stb.¹⁰ Hogy ez a „forgatott rece” különbözött-e és miben a szabványos recemunkától, ma már megállapítani nem tudjuk, de nem tartjuk kizártnak, hogy éppen az itt tárgyalt recescipke-fajta megjelölésére használtatott. A magyar nagyasszonyok

⁸ L. ehhez *Oszmán-török elemek a magyar hímzésben* (Bibliotheca Humanitatis Historica VI.) című munkám 442—43. képét és a rávonatkozó szöveget.

⁹ TAKÁTS SÁNDOR: *Magyar nagyasszonyok*. Budapest, é. n. 459.

¹⁰ RADVÁNSZKY BÉLA: *Magyar családélet és háztartás stb.* Budapest, 1879. II, 82, 86.

XVII. századi leveleiből értesülünk egyébként arról is, hogy magukverte recéket küldözgettek egymásnak, nyilván mintaképpen.¹¹

Különös, hogy az ezideig nálunk nem ismeretes „a mezzo mandolina”-recének egy második példánya is a rettegi egyház terítói között bukkan fel, s így nehéz azt a feltevést elvetni, hogy mindkét darab egyazon kéz munkája volna. Minthogy azonban ezt a feltevést a két rececsipke stílusbeli rokonságán túl semmi sem támogatja, csak éppen felvetődik e gondolat, de semmivel sem bizonyítható. A rettegi templom úrasztali abroszának e betétescipkéi (egy részletet a 3. képen mutatok be) mind technikai, mind pedig mintázat tekintetében első rápillantásra is közelállóknak mutatkoznak az éneklőszéktakaróhoz. Az abrosz mérete 174×173 cm. Finom patyolatcsíkjai közé egymástól egyenlő távolságban három azonos, 18,5 cm széles recebetétesipke ékelődik. E betétesipkék hossza természetesen egyezik a vászoncsíkokéval.

A négyszögletes abroszon semmiféle felirat nem látható, s mint-hogy az egyházközség leltárában sincsenek adományoztatására vonatkozó feljegyzések, keletkezési idejének hozzávetőleges megállapításában egyedül az éneklőszék recéivel való rokonsága szolgál támasztékul. E hasonlóság mindenestre feljogosít arra, hogy a két darabot körülbelül egykorúnak ítéljük. A receháló négyzetalakú szemei itt valamivel kisebbek (2—3 mm²). A hálóalap itt is mintázott, amennyiben ezen a munkán is téglalapalakú szemek sora ékelődik a négyszögletes szemek közé és — mint ott — ez a megmunkálás nagyméretű négyzetek keletkezését, bizonyos rendszerben való ismétlődését okozza. Hiányzik azonban itt a hosszúkás szemeknél a fonalaknak az a felcserelődése, átke-redeése, amelyet az éneklőszéktakaró recéjén láttunk. A négyzetalakú hálószemeket itt is sűrűn áthímezték, apró, de részletekben gazdagabb virágdíszítményekkel. Kétféle virágágacska váltakozik, s ezeknek állása is váltakozó. Ha ezeket a virágocskákat összevetjük az éneklőszéktakaró recemintájával, az abrosz díszítményeit érezzük szabadabb rajzúnak, kevésbé merevnek, lágyabban megformálnak, s aprólékosabbnak. Ez már kétségkívül fejlődés a recemunkák kivarrásmódjában (amelynél egyébként itt is az előbb leírt két technikát és kétféle fonalat alkalmazták). Külföldön az ilyenféle virágmusrát a XVII—XVIII. században varrták ki recehálón. Ez arra indíthatna talán, hogy e jelenségből a terítő későbbi időpontban való keletkezésére következtessünk, de ennek ellentmond az, hogy az „a mezzo mandolina” munkát később külföldön nem készítették. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az áthímzés nem igazodik már oly szigorúan az alaphálóhoz, mint az éneklőszéktartó recéjében, hanem többé-kevésbé független tőle. A száraz például rézsút haladnak keresztül a négyzeteken, a virágszirmok kerekdedebbek, természeteszerűbbek, s nyilvánvaló a hímzőnek az a törekvése, hogy az alaptól való függetlenedés árán szabadabb rajzú mintát hozzon létre. Ez az anyagszerűtlenség veszélyét magában rejlő eljárás a XVII. század folyamán volt divatban Németországban.¹² Nálunk a rececsipkék

¹¹ TAKÁTS: *i. m.* 457, 426.

¹² Egy jellemző példáját SCHUETTE közli id. munkája 9. képeként.

nyugodt, egyensúlyozott mintái voltak általánosak, még a XVIII. század folyamán is, csak nagyritkán találunk egy-egy olyan sokféle technikával kivarrott, gazdag és természetszerű mintájú recsecsipkét, mint amilyent, színes selyemmel kivarrrva DIVALD fedezett fel a gáboltói római katolikus templom egyik antependiumán.¹³ Ettől azonban a rettegi abrosz recebetétjei még nagyon távol állanak, bár a hímző számos részlet kivarrásában figyelmen kívül hagyja az alapháló szemeit. Az egész munka összhatása itt is nyugodt, egyöntetű, de részleteiben változatosabb és ötletesebb, mint az éneklőszéktakaróé. Az abroszt sem hímzéssel, sem csipkével nem szegélyezték.

A harmadik rettegi recemunka, egy 113×105 cm nagyságú kis terítő (4. kép), merőben különbözik fentebb leírt két társától, de egyezik velük abban, hogy szintén egy olyan recefajtát képvisel, amelynek hazai előfordulására mindeddig nem volt adatunk. A két másik recemunkától lényegesen megkülönbözteti elsősorban színessége, továbbá az a körülmény, hogy alaphálója csupa szabályos négyzetből áll — tehát mintázatlan — s hogy szemei (a terítő széléhez viszonyítva) rézsútosan állanak. Ez utóbbi sajátosság SCHUETTE szerint északnémet paraszti recsecsipkéek jellegzetessége és a XVIII. században használatos.¹⁴ A kis terítő alaphálóját világoskék selyemből recézték — vagy régi szóval, kötötték, — áthímzéséhez pedig rózsaszín selyemfonalat használtak. Köröskörül keskeny és sűrű rojtszegély foglalja be a terítőt. Ez 5–6 cm-nyi részleteken váltakozva világoskék és rózsaszín selyemből készült. A díszítmények kivarrási technikája itt is kétféle: a betűket és a közepet, valamint a terítő négy sarkában lévő öt azonos díszítményt mind fűző-öltéssel, tehát csak egyirányban varrták ki, a középső négyzet sarkait betöltő és a szegély feliratos négyzetei közé ékelődő kisebb elemeket pedig szövöttes-öltéssel hímezték. Ez utóbbi részeken az alapháló szálai át-átcsillannak a hímzés szálai között, ami különös villódzó színhatást, színkeveredést eredményez. Ez az eljárás, amely arany- és ezüstszállal, színes selyemalapra hímzett recsecsipkéinken még sokkal hatásosabban érvényesül, már egészen barokk elgondolásból fakadt: a tárgy mozgása, a változó fény és árny különböző színhatásokat hoz létre. A szövöttes-öltésmód háttérbeszorítása és a fűző-öltés nagyobb mérvű használata is korjelző. Mindezt a terítő kései évszáma: 1782 teljes mértékben megokolja. E kor stílusbélégei közé tartozik még az is, hogy a szövöttes-öltéssel hímzett részeket egy szállal még körül is varrták, ami nyilvánvalóan a körvonalak lágyabbá tételét célozta és XVIII—XIX. századi német parasztsipkéken gyakori.¹⁵ De ha e rece-terítő színezésében és technikai kivitelében nyugati mintaképekhez lát-
szik is igazodni, díszítményeiben egészen magyarnak bizonyul. Az az öt díszítmény, amelyet a terítő sarkaiban és közepén látunk, recére át-
vitt változata egy úri hímzéseinken Erdélyben a XVII—XVIII. szá-

¹³ DIVALD: i. m. I. melléklete.

¹⁴ I. m. 13. l. és 6. kép.

¹⁵ Ilyeneket mutat be Hessentől RUMPF KARL: *Alle bäuerliche Weissstickereien*, Marburg, é. n. 35, 36. l., 40. t.

zadban sűrűn szereplő, forgórózsaszerű elemünknek, amely ezidőtájt török hatásra vált nálunk kedvelté, sőt mondhatni, általánossá. Csak az erdélyi református templomok úrasztali terítőiről is egész sorát ismerjük előfordulásának,¹⁶ és sűrűn találkozunk vele népi hímzéseink múlt századi példányain; Szolnok-Dobokában még e századból valón is.¹⁷ A csipkéhez közelálló vagdalásos technikával való kivitelezésben is ismeretes e díszítmény alkalmazása.¹⁸ E receterítő hazai származásáról azonban nemcsak díszítményeinek helyi jellege, keleti és nyugati stílus-elemeknek nálunk oly gyakori keveredése tanúskodik, hanem első sorban a behímzett felirat bizonyítja ezt. Ez a felirat szokatlan módon helyeződött el, amennyiben nem — mint az úrasztali terítőkön általában szokásos — a kendő szélén, sorokban húzódik végig, hanem a terítő szegélye mentén rézsútosan elhelyezett kis négyzetekben van elosztva. E különös elrendezésben a betűk egymást követik, tekintet nélkül a szavak kezdetére és végződésére és aszerint vannak elosztva, amennyi hely egy-egy négyzetben számukra adódik. A felirat szövege: „ISTE / NÉHE / ZBU / ZGO / SZE / RETE / TEBÖL / ARE / TEGI / R:EK / LESI / A. SZ / AMA / RA. K / ESZI / TETTE / SZA / SZCZ / EGÖI / BALOG EVA /“ A középső keretben ez a felirat olvasható ki: AJEHOVANAK / ELÖTTESZEN / TSEGES DOLOG / EZ. MOS. 2 XXX. 10. / E középső négyzeten — vagy mondjuk inkább, kereten — kívül a szokásos modorban elosztva hímezték bele a terítő évszámát: 1782.

E kis terítőt nem annyira művészi értéke teszi becsessé, mint inkább egyfelől kései évszáma, amely a reccszipkéknek nálunk, a felsőbb társadalmi osztályok kezén való hosszú életét bizonyítja, másfelől pedig feliratelosztása és technikai kivitelének némely olyan sajátossága, amely magyar nyelvterületen ezideig egyedülállóvá teszi. A nálunk mindeddig ugyancsak ismeretlen jellegekkel bíró recés abrosszal és éneklőszéktakaróval egyetemben ez a terítő is bizonyítéka annak, hogy mennyi olyan művelődéstörténeti emlékünknél lappang még felkutatlanul, amely az európai művelődéshez való kapcsolatunknak megannyi láncszeme.

PALOTAY GERTRUD

¹⁶ L. ehhez tölem *Oszmán-török elemek* 111—116. képét.

¹⁷ Uo. 161, 163. kép és EM. XLVII (1942), 522. l. utáni VIII. t. kép, ill. Erdélyi Tudományos Füzetek 159. sz. 16. l. utáni VIII. t. 16. kép., XXII. t. 45. kép.

¹⁸ Az erdélyi református egyházkerület rajz- és fényképgyűjteményében.